

KRZYSZTOF KACZANOWSKI

ANALIZA ANTROPOLOGICZNA
WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH POCHÓWKÓW CIAŁOPALNYCH
Z KURHANÓW 1, 4 I 7 W KORNATCE, POW. MYŚLENICE

Przedstawiony tu materiał osteologiczny pochodzi z trzech kurhanów wczesnośredniowiecznych na stan. I, badanych przez H. Zoll-Adamikową i zespół w roku 1964¹. Datowanie kurhanów mieści się między VII/VIII—VIII/IX wiekiem. Lokalizacja materiału kostnego określana była trójwymiarowo, z dokładnością do 1 cm w pionie i w poziomie, co pozwoliło stwierdzić, że kości znajdowały się zazwyczaj w kilku horyzontach (warstwach).

W kurhanie 1 przepalone szczątki kostne zalegały w poziomie warstwy ciałopalenia u podstawy nasypu (nr metryk: 78, 170). Drugie skupisko ujawniono w ćw. SE u podnóży kopca, na granicy nasypu i warstwy zmywowej (nr metryk: 84, 230, 259, 264, 266). Natomiast podstawowa masa materiału kostnego znajdowała się w tzw. zewnętrznym horyzoncie, w wypełnisku rowu przykurhanowego u podnóży pierwotnego nasypu oraz 1 fragment na stoku kopca.

W kurhanie 4 materiał osteologiczny stwierdzono w 3 poziomach mogiły. Pierwszym z nich była tzw. warstwa ciałopalenia u podstawy kurhanu (nry metryk: 46—51, 54, 56, 71, 100, 160—163, 167—169, 171, 173—177, 181, 184—186, 193, 194). Dość znaczna ilość ułamków kostnych znajdowała się w nasypie, częściowo na granicy nasypu i tzw. horyzontu zewnętrznego (nry metryk: 12, 21, 27—29, 52, 53, 55, 58—60, 72, 74—76, 80, 81, 85, 86, 89, 101, 116, 127, 166, 172, 178—180, 202). Pozostałe występowały w tzw. horyzoncie zewnętrznym, na wierzchołku, stokach i u podnóży ćw. NW.

W kurhanie 7 materiał kostny zalegał w 2 poziomach. Niewielką ilość ułamków kostnych stwierdzono bądź w nasypie partii centralnej mogiły, bądź też na granicy nasypu i płaszcza zewnętrznego (nry metryk: 45, 62, 63, 66—69, 90—94, 96, 98, 137, 139, 151, 189, 190). Natomiast zdecydowana większość materiału kostnego znajdowała się w tzw. horyzoncie zewnętrznym na wierzchołku, stokach i u podnóży w części E i SE kopca.

W omawianych kurhanach z Kornatki większość próbek kostnych, w związku z ich silnym rozdrobnieniem, wykazywała bardzo mało cech diagnostycznych. Z tego względu podano poniżej tylko opisy tych próbek, które zawierały szczątki kostne o większej wartości poznawczej, np. fragmenty mózgowcaszki, trzewioczaszki lub rozpoznane bliżej elementy szkieletu postkranialnego. Nie określano każdorazowo barwy badanych ułamków kości, poza wyjątkowymi, wyróżniającymi się przypadkami.

¹ H. Zoll-Adamikowa, *Ciałopalne kurhany wczesnośredniowieczne w Kornatce, pow. Myślenice, w świetle badań lat 1963—1965*, „Spraw. Arch.”, t. 19: 1968, s. 305—335.

Z uwagi na konieczność zwięzłej formy opisu materiału informacje odnośnie do wieku osobników podawano tylko w wypadku kości dziecięcych lub gdy określenie wieku było niepewne; brak wzmianki o wieku oznacza kości osobników dorosłych.

Numerы próbek (odrębne dla każdego kurhanu) łamano przez nr metryczki. Cyfry w nawiasach dotyczą wymiarów kości w milimetrach; jeśli w danej próbce było więcej fragmentów kostnych, uwzględniano wymiary największego (największych).

CZEŚĆ MATERIAŁOWA

Kurhan 1. Z mogiły tej na uwagę zasługują następujące próbki:

Nr 13/232 — 1 odprysk (blaszka zewnętrzna) kości całotta (12×12 mm), 7 fragm. kości długich, budowa średnia (największe 17×13 mm).

Nr 14/233 — kilkadziesiąt (40–50) fragm. kości długich i nasad? (największe do 20×18 mm). Budowa zachowanych fragmentów zróżnicowana pod względem masywności. Żadnego z ułamków nie można bliżej określić. Zwarta struktura istoty gąbczastej pochodzącej z nasad odbiega nieco od struktury istoty gąbczastej spotykanej w pozostałych próbkach.

Nr 15/234 — bardzo delikatny 1 fragment, prawdopodobnie mózgowcaszki(?) (10×8 mm); 10 fragm. różnej masywności kości długich i nasad (istota gąbczasta), bliżej nierozpoznawalnych (największe 14×10).

Nr 23/266 — 1 fragm. przepalanej kości (prawdopodobnie kości długiej), nierozpoznawalnej (20×13 mm); nie można wykluczyć możliwości, iż fragment ten jest kawałkiem spalonego rogu (?).

Nr 34/290 — bardzo duża ilość fragm. wyłącznie kości długich i nierozpoznawalnych ułamków istoty gąbczastej. Kości o zróżnicowanej masywności, jednolicie przepalone (największy fragm. o wymiarach 32×20). Ponadto duża ilość prószywa kostnego.

Nr 35/291 — bardzo duża ilość (około 50) fragm. kości długich, ułamków nasad i prawdopodobnie ułamki kości śródstopia (największy fragm. 20×15 mm). Stopień zmurszenia kości tego skupiska jest silnie zróżnicowany, podobnie jak i stopień przepalenia.

Nr 38/298 — około 30 większych fragm. kostnych oraz duża ilość prószywa kostnego. **Mózgowcaszka:** 1 fragm. kości czołowej — lewa krawędź lewego oczodołu, budowa średnia do delikatnej. Na zachowanej bocznej krawędzi nie widać łuku brwiowego (19×23 mm); 9 fragm. mózgowcaszki, 7 z nich, podobnie jak fragm. kości czołowej, delikatnej budowy (20×11 mm i nieco mniejsze). Na jednym z fragmentów zachowany jest odcinek szwu o słabej tendencji do obliteracji (?). Pozostałe 2 fragm. (12×10 i 7×9 mm) charakteryzują się większą grubością i innym silniejszym stopniem zwietrzenia (konsystencja kredy). **Trzewioczaszka:** 1 fragm. żuchwy (22×16 mm) — blaszka zewnętrzna z częścią zębodołów, prawdopodobnie zębów stałych. Stopień zwietrzenia i przepalenia nawiązuje raczej do delikatnej mózgowcaszki z fragmentem kości czołowej. **Szkielet postkranialny:** kilkadziesiąt (ok. 30) fragm. kości długich, dość silnie przepalonych, zwartej konsystencji. Ponadto nierozpoznawalne drobne okruchy istoty gąbczastej.

Prócz wyżej opisanych, z kurhanu 1 zbudowano jeszcze 31 próbek, które nie zawierały bardziej charakterystycznych ułamków kostnych (nry metryki: 78, 82–84,

88, 134, 136, 149, 165, 170, 230, 231, 235, 240, 242, 243, 258, 259, 264, 267, 271—277, 282, 283, 292, 297).

Kurhan 4. Wśród próbek z tego kopca wymienić należy:

Nr 3/11 — 10 ułamków kości długich o różnym stopniu przepalenia i różnej masywności. Największy ułamek (19×7 mm) jest fragmentem paliczka.

Nr 5/13 — 1 fragm. (20×4) delikatnej kości mózgowcowej dziecięcej (*Infans I*); 2 fragm. kości długiej? (14×5 , 12×4).

Nr 7/21 — 1 fragm. (12×10 , grubość 3 mm) delikatnej do średniej kości mózgowcowej, *infans I (infans II ?)*.

Nr 8/22 — 1 fragm. (20×13) kości długiej, delikatnej budowy (dziecięca??).

Nr 14/28 — 1 fragm. prawdopodobnie delikatnej kości mózgowcowej (10×7).

Nr 15/29 — 1 ułamek prawdopodobnie kości skalistej (15×10).

Nr 41/74 — 1 fragm. blaszki zewnętrznej kości mózgowcowej o krótkim odcinku szwu, który prawdopodobnie był obliterowany (??). Rozwarstwienie nie pozwala na określenie stopnia masywności; 16 fragm. kości długich, budowa średnia, stopień przepalenia średni do silnego (największy 30×15); 2 fragm. nasad (?) lub kręgowców (?).

Nr 43/76 — 1 fragm. mózgowcowej, średniej budowy, szew nie zarośnięty (8×5); 1 ułamek kręgu ?? (12×10); 13 fragm. kości długich oraz nasad, dość delikatnej budowy, silnie przepalonych.

Nr 45/81 — 1 fragm. blaszki zewnętrznej kości calotta (zapewne dorosłego), bez odcinka szwu (13×2); 2 fragm. kości długiej (40×7 , 17×7).

Nr 47/86 — 3 fragm. kostne, średniej do masywnej budowy (największy 19×17); 3 okruchy delikatnych kości długich (dziecięce ??), największy (12×8).

Nr 49/100 — 1 fragm. delikatnej kości mózgowcowej (dorosłego?), bez odcinka szwu, przepalenie silne (13×7); 3 fragm. kości długiej (największy 12×10).

Nr 55/160 — 1 nierozpoznawalny ułamek kości (może delikatnej kości mózgowcowej??), bardzo silnie przepalony, kruchej konsystencji (11×5).

Nr 61/168 — 1 fragm. być może kości mózgowcowej (??), blaszki zewnętrznej lub wewnętrznej (10×7); 1 fragm. kości długiej (12×7); liczne, drobne, nierozpoznawalne okruchy kostne. Całość materiału bardzo silnie przepalana, barwa biała, konsystencja miękka.

Nr 64/172 — 1 fragm. (13×10) być może kości mózgowcowej dziecięcej (??); 2 fragm. kostne nierozpoznawalne (11×7 , 6×4).

Nr 65/173 — 1 fragm. kości mózgowcowej, budowy średniej, bez odcinka szwu (10×7), silnie przepalony, bardzo kruchy; 23 okruchy kostne nierozpoznawalne.

Nr 66/174 — 4 fragm. bardzo delikatnych kości długich (dziecięce ??), największy (11×6).

Nr 70/178 — 3 fragm. kości mózgowcowej, w tym 2 fragm. delikatnej kości calotta (12×8 , 13×7) oraz ułamek kości skalistej. Prawdopodobnie dziecięce; 12 ułamków kości długich o zróżnicowanej masywności (największy 20×10).

Nr 72/180 — 1 fragm. kości mózgowcowej (ułamek łuski kości potylicznej z kresą karkową wewnętrzną; zewnętrzna nie wydatna?), budowy delikatnej (19×14); 6 drobnych, delikatnych, nierozpoznawalnych okruchów nasad i trzonów kości długich.

Nr 74/184 — 1 fragm. prawdopodobnie blaszki zewnętrznej kości mózgowcowej dorosłego; 2 fragm. kości długiej (15×5 , 12×5).

Nr 77/193 — 1 fragm. (7×7) kości mózgowcowej z odcinkiem niezarastającego szwu, budowy średniej (??), dorosłego (??); 1 fragm. blaszki kostnej nierozpoznawalnej (7×5).

Nr 78/194 — 4 fragm. kości mózgowcowaszkki, częściowo rozwarstwione blaszki. Budowa średnia do delikatnej, brak odcinka szwu (największy 15×14); 1 fragm. kości długiej, bardzo silnie przepalanej (17×8).

Nr 79/202 — 1 fragm. (12×11) blaszki kości mózgowcowaszkki (?); 2 fragm. kości długich (20×9 , 8×6) oraz okruchy, przepalenie bardzo silne.

Ponadto z kurhanu 4 zbadano jeszcze 57 próbek bez charakterystycznych ułamków kości (nry metryki: 1, 9, 12, 14, 23—27, 31—37, 39, 46—60, 71, 72, 75, 80, 85, 89, 101, 116, 127, 133, 148, 161—163, 166, 167, 169, 171, 175—177, 179, 181, 185, 186).

Kurhan 7. Na uwagę zasługują następujące próbki z tego kurhanu:

Nr 2/38 — 2 fragm. kości mózgowcowaszkki, budowy masywnej (10×10 , 10×8); 1 fragm. kości mózgowcowaszkki (?), budowy delikatnej (8×8); okruchy kości długich (do 10 mm).

Nr 6/45 — 1 fragm. średniej do masywnej kości mózgowcowaszkki, bez odcinka szwu (16×14); 5 fragm. kości długich (największy 20×11).

Nr 7/62 — 1 fragm. kości mózgowcowaszkki, budowa średnia do masywnej (17×9).

Nr 13/68 — 1 fragm. prawdopodobnie kości mózgowcowaszkki (?) bardzo masywnej budowy (12×6); 2 nierozpoznawalne okruchy kostne (7×4 , 3×3).

Nr 18/92 — 1 fragm. grubej kości mózgowcowaszkki (10×7); 1 nierozpoznawalny fragm. kostny (7×7).

Nr 33/125 — Liczne (ok. 15) ułamki kości długich (ok. 15×15 i mniejsze). W próbce tej stwierdzono 1 fragm. (25×13) będący częścią nasady (?). Zarówno bardzo zwarta, drobna, komórkowa struktura istoty gąbczastej, jak i morfologia zewnętrzna wskazują z dużym prawdopodobieństwem, iż jest to kość zwierzęca.

Nr 35/132 — 1 duży fragm. kości długiej (30×15) silnie przepalanej i zdeformowanej pod wpływem ognia. Pozostałe fragmenty znacznie mniejsze, podobnie przepalone; 1 fragm. prawdopodobnie kości nadgarstka lub stępu (15×13).

Nr 36/133 — 1 fragm. (18×12) kości śródreżca lub stępu (?).

Nr 39/137 — 1 nierozpoznawalny fragm. istoty gąbczastej: nasada (?), zwierzęca (?).

Nr 45/152 — 1 fragm. kości mózgowcowaszkki, budowa delikatna, bez odcinka szwu (14×13).

Nr 46/158 — 4 fragm. kości długiej, bardzo masywne, silnie przepalone (24×15 , 22×13 , 20×7 , 16×9) oraz okruchy kostne. Budowa istoty kostnej jest bardzo zbita; nie można wykluczyć pochodzenia ich ze szkieletu zwierzęcego.

Nr 51/195 — 1 fragm. kości mózgowcowaszkki, lewa część górnej krawędzi lewego oczodołu (18×9), budowa średnia, przepalenie silne; 2 fragm. kości długiej (22×7 , 12×10).

Nr 55/199 — 1 fragm. kości długiej (14×10); 1 fragm. (11×8) nierozpoznawalny, mózgowcowaszkki (?).

Nr 56/200 — 1 fragm. kości czołowej, budowa średnia (10×13).

Nr 58/213 — 1 fragm. bardzo masywnej kości mózgowcowaszkki. Zachowany odcinek szwu prawdopodobnie nie obliterowany, przepalenie silne (18×13 , grubość 3 mm); 1 fragm. dość delikatnej kości długiej, bardzo silnie przepalony, o małej zwartej konsystencji (20×11).

Nr 61/244 — 1 fragm. masywnej kości mózgowcowaszkki, silnie przepalona, bez odcinka szwu (17×10 , grubość 5 mm).

Nr 62/228 — 1 fragm. (grubość ok. 1 mm) bardzo delikatnej kości mózgowcowaszkki dziecięcej; wiek ok. 0—6 miesięcy.

Prócz powyższych, zbadano z kurhanu 7 jeszcze 46 próbek nie zawierających diagnostycznych ułamków kości (nr y metryki: 30, 41, 42, 44, 63—67, 69, 70, 90, 91, 93—99, 105, 106, 120—124, 126, 134, 135, 138—140, 150, 151, 188—191, 196—198, 205, 214, 223, 238).

CZEŚĆ ANALITYCZNA

Przepalony materiał kostny z kurhanu 1 stanowią drobne, w większości nierozpoznawalne ułamki, nie przekraczające na ogół wymiarów 20 mm. Barwa fragmentów kostnych jest biało-kremowa lub jasnokremowa. Na paru fragmentach widoczne są drobne ślady rdzy, pochodzące z rozkładu hemoglobiny, typowe dla materiału ciałałpalnego. Nie stwierdzono zabarwienia szarego lub też sinoszarego, będącego objawem niedotlenienia w czasie procesu spalania.

Całość materiału wykazuje silny, aczkolwiek niekiedy z lekka zróżnicowany stopień przepalenia.

Zachowane fragmenty kostne różnią się między sobą konsystencją: od bardzo zwartych do bardzo miękkich — o konsystencji kredy (tych, często nie można było wydzielić, nawet przez umycie, z otaczającej je gleby).

Zróżnicowanie konsystencji zachowanych ułamków kości długich pozwala przypuszczać, iż kości te mogą pochodzić z 2 szkieletów. Nie ma na to jednak dowodów anatomicznych, sugerują to jedynie różnice w masywności.

Fragmenty mózgowcaznki znajdowały się w próbkach: 13/232, 15/234, 26/272, 38/298. W trzech pierwszych próbkach stwierdzono ułamki delikatnej mózgowcaznki (konsystencja kości zwarta), natomiast w próbce 38/298 obok elementów mózgowcaznki o delikatnej budowie i zwartej konsystencji rozpoznano 2 ułamki o budowie masywniejszej i o mniej zwartej konsystencji.

W nawiązaniu do różnic zaobserwowanych w konsystencji kości długich można przypuszczać, że w obrębie kurhanu 1 znajdowały się fragmenty 2 szkieletów.

Tak mała ilość materiałów nie pozwala na określenie, ani nawet na sugestie, w odniesieniu do płci pochowanych osobników. Wiek jednego z nich należy uznać za dorosły, drugiego raczej też jako dorosły, gdyż delikatne fragmenty kości mózgowcaznki mieszczą się w spotykanej skali zmienności osobników dorosłych dla materiału ciałałpalnego. Tym bardziej, że na delikatnym fragmencie kości mózgowcaznki stwierdza się tendencję do obliteracji szwu. Próbka szwu nr 38/281 zawiera ułamek żuchwy.

Wśród kości szkieletu postkraniowego nie rozpoznano żadnego fragmentu, który pochodziłby ze szkieletu dziecięcego: *infans I* lub *infans II*.

W próbkach 14/233, 23/267 oraz 28/274 zaobserwowano nieco inną strukturę kości, aniżeli w pozostałych, jednakże brak rozpoznawalnych elementów morfologicznych nie pozwala na stwierdzenie, czy nie są to kości zwierzęce.

Materiał kostny z kurhanu 4 jest również silnie rozdrobniony; największe ułamki kostne na ogół nieznacznie przekraczają 20 mm.

Stopień przepalenia materiału jest silny lub bardzo silny, przy czym różnica ta nie jest wielka i wielokrotnie trudna do uchwycenia, a tym bardziej do wyrażenia w opisie.

Barwa materiału — biała, wyjątkowo biała do kremowej. Konsystencja na ogół twarda, w nielicznych wypadkach miękka, ale stopień jej zróżnicowania nie jest duży.

W 18 próbkach stwierdzono występowanie lub przypuszczalne występowanie fragmentów kości mózgowcowej. Różnice morfologiczne pozwalają sądzić, że ułamki mózgowcowej należą co najmniej do 2 osobników. Próbki: 5/13, 7/21, 64/172 i 70/178 — zawierają szczątki osobnika dziecięcego, pozostałe, tj. 14/28, 15/29, 41/74, 43/76, 45/81, 49/100, 55/160, 61/168, 65/173, 72/180, 74/184, 77/193, 78/194, 79/202 — prawdopodobnie fragmenty mózgowcowej osobnika dorosłego.

Na wystąpienie szczątków dziecka wskazują ponadto delikatne fragmenty kości długich, których morfologia pozwala przypuszczać, iż pochodzą ze szkieletu dziecięcego (próbki: 8/22, 47/86, 66/174). Wiek osobnika dziecięcego prawdopodobnie nie przekracza górnej granicy *infans I* (do ± 7 lat).

Wśród próbek, w których wyróżniono kości mózgowcowej osobnika dorosłego w paru tylko wypadkach można było określić masywność kości. Mózgowcowa jest budowy średniej do delikatnej, szwy nie zarastające, aczkolwiek w próbce 41/74 można się domyślać ewentualnej obliteracji (informacja jest bardzo niepewna ze względu na mechaniczne uszkodzenie odcinka szwy).

Biorąc pod uwagę pozostałe fragmenty mózgowcowej, przy braku większego zróżnicowania zarówno w masywności, jak i sposobie kremacji można przypuszczać, że należą one do osobnika dorosłego o dosyć delikatnej budowie (wiek *adultus*).

Charakter ułamków, które określono jako przypuszczalne fragmenty mózgowcowej, nie odbiega w stopniu przepalenia, barwie itp. od pozostałych fragmentów, co pozwala ograniczyć liczbę pochowanych osobników do 2.

W materiale nie stwierdzono szczątków kostnych, które sugerowałyby obecność kości zwierzęcych.

Szcątki kostne k u r h a n u 7 nie przekraczają wymiarów do dwudziestu kilku milimetrów, na ogół są jednak mniejsze. Stopień przepalenia ich jest silny lub bardzo silny; zróżnicowanie to jest wyraźnie zaznaczone zarówno w obrazie morfologicznym ułamków, jak i ich konsystencji (od bardzo twardej do miękkiej).

Zabarwienie ułamków kostnych jest biało-kremowe lub jasnokremowe; miękkie i kruche fragmenty niemal białe. Na jednym fragmencie kości długiej (31/123) stwierdzono sine zabarwienie strony wewnętrznej.

Stopień przepalenia i związane z nim zróżnicowanie konsystencji oraz morfologia fragmentów kości długich pozwala przypuszczać, że mamy do czynienia z większą ilością pochówków.

Wśród fragmentów kości długich, w związku z małymi wymiarami kostek i brakiem rozpoznawalnych części morfologicznych, nie można odróżnić ewentualnych kości dziecięcych od fragmentów szkieletu osobnika (osobników) dorosłego. Nie można np. stwierdzić, czy bardzo mały ułamek kości jest fragmentem paliczka osobnika dorosłego, czy też którejś z większych kości szkieletu dziecięcego.

W 13 próbkach występują (lub przypuszczalnie występują) fragmenty kości mózgowcowej. Różnią się one nieco stopniem przepalenia i masywnością. Wśród nich można wyróżnić następujące zbliżone do siebie fragmenty:

a) 2/38, 6/45, 7/62, 13/68, 18/92, 58/213, 61/224 — fragmenty kostne o budowie masywnej, osobnika dorosłego.

b) 62/228 — fragment delikatnej mózgowcowej dziecięcej (0—6 miesięcy),

c) 2/38, 45/152, 51/195, 55/199, 56/200 — ułamki średniej do delikatnej budowy. Wiek bardzo trudny do określenia, raczej nie mniej niż górna granica *infans I* (od ± 7 w górę??).

Jakiegokolwiek sugestie, co do płci pochowanych osobników (osobnika) w oparciu o tak szczupły materiał kostny, są niemożliwe. Otwartą pozostaje również kwestia stwierdzenia w 3 próbkach (33/125, 39/137, 46/158) ułamków kostnych, których mor-

fologia odbiega nieco od przepalonych kości ludzkich. Można przypuszczać, że są to kości zwierzęce.

Materiał osteologiczny z ciałopalnych, wczesnośredniowiecznych kurhanów 1, 4 i 7 z Kornatki, pow. Myślenice, charakteryzuje się bardzo małymi wymiarami fragmentów kostnych, silnym i bardzo silnym stopniem przepalenia. Charakterystyczne jest występowanie małej ilości fragmentów mózgowca, przy jednoczesnym braku zębów i zawiązków zębów oraz elementów trzewioczaszki poza jednym ułamkiem żuchwy stwierdzonym w kurhanie 1. Różnice pomiędzy materiałem kostnym z poszczególnych kurhanów są bardzo nieznaczne i wyrażają się w konsystencji zachowanych fragmentów. W obrębie kurhanu 1 konsystencja ta jest od bardzo zwartej do niezwykle miękkiej, w kurhanie 4 przeważa konsystencja twarda, a jedynie wyjątkowo miękka, natomiast w kopcu 7, podobnie jak w 1, stopień zwartości zachowanych fragmentów kostnych jest silnie zróżnicowany. Odchylenia te są zapewne wynikiem niejednakowego stopnia przepalenia różnych części tego samego szkieletu albo odrębnych szkieletów (w przypadku chowania w mogile większej ilości osobników). Nie należy ich natomiast wiązać z wtórnymi zmianami uzależnionymi od charakteru gleby, w której zalegały kości, gdyż kopiec 1 zbudowany był głównie z gliny z dodatkiem piasku, natomiast kopiec 7 ze żwiru.

W kurhanie 1 stwierdzono fragmenty 2 szkieletów osobników dorosłych, wykazujące zarówno różnice morfologiczne (masywność), jak i różnice w konsystencji kości (wynikające zapewne z różnego stopnia przepalenia). Podobnie minimum 2 osobników rozpoznano w kurhanie 4 (dziecko *infans I* oraz osobnik dorosły), natomiast w kopcu 7 prawdopodobnie 3 osobników (jeden dorosły oraz dwoje dzieci: a — w granicach 0—6 miesięcy, b — w górnej granicy *infans I*).

W żadnym przypadku nie można nawet wysuwać sugestii w odniesieniu do płci osobników dorosłych, gdyż zachowane fragmenty mózgowca są bardzo małe i nie pochodzą z ich części diagnostycznych.

Kwestią bardzo niepewną jest sugerowane w opisach poszczególnych kurhanów ewentualne występowanie kości zwierzęcych (kurhan 1 i 7).

Jak wynika z opracowań kurhanów 3, 10 i 15 z tego samego stanowiska, dokonanych przez A. Wiercińską², materiał osteologiczny zarówno pod względem stopnia rozdrobnienia, jak i przepalenia nie wykazuje różnic w stosunku do omawianych tu kopców 1, 4 i 7. Należy jednak zaznaczyć, że nie zaobserwowano w nich kości zwierzęcych. Natomiast w poszczególnych kurhanach w.w. badaczka stwierdziła również szczątki więcej niż jednego osobnika, zatem kopce zbadane dotychczas na cmentarzysku w Kornatce były miejscem pochówków większej ilości osób.

Stopień rozdrobnienia materiału z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Kornatce jest bardzo zbliżony do stopnia rozdrobnienia materiału osteologicznego z cmentarzyska kurhanowego, ciałopalnego w Raciborzu-Oborze (badania archeologiczne E. Dąbrowskiej, analiza antropologiczna wykonana przez K. Kaczanowskiego — nie opublikowana). Różnice natomiast obserwuje się w konsystencji materiału, który w Raciborzu-Oborze jest bardziej zwarty i w wielu wypadkach wykazuje mniejszy stopień przepalenia.

Porównując materiał z Kornatki ze szczątkami przepalonych kości z wczesnośredniowiecznych, ciałopalnych kurhanów w Guciowie³, pow. Zamość,

² A. Wiercińska, *Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych pochówków ciałopalnych z kurhanów 3, 10 i 15 w Kornatce, pow. Myślenice*, „Spraw. Arch.”, t. 26: 1974, s. 197—203.

³ K. Kaczanowski, *Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych pochówków ciałopalnych z Guciowa, pow. Zamość*, „Spraw. Arch.”, t. 26, s. 183—185.

można stwierdzić, że w Guciowie fragmenty kostne są znacznie większe i o twardszej konsystencji. W materiale z tego stanowiska rozpoznano znacznie większą ilość fragmentów morfologicznych, w tym ułamki trzewioczaszki, stwierdzone jednorazowo w Kornatce (kurhan 1).

*Zakład Antropologii UJ
w Krakowie*

KRZYSZTOF KACZANOWSKI

AN ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF EARLY MEDIEVAL CREMATION
BURIALS FROM BARROWS 1, 4 AND 7 AT KORNATKA,
DISTRICT OF MYŚLENICE

The cremated osteological materials described below have been found in three early medieval barrows investigated by H. Zoll-Adamikowa and team in 1964^{1*} The barrows date from the 7th/8th to 8th/9th centuries. The bones were recorded by three dimensions exact to 1 cm. Owing to this, it has been possible to distinguish several layers in which the bones were scattered.

In barrow 1 few bones were found in the cremation layer at the base of the mound. The second small concentration of bones occurred in quarter SE in the boundary between the mound and the outwash layer at the foot of the mound. The main concentration of bones was revealed in the so-called outer horizon, i.e. in the filling of the ditch surrounding the barrow, at the foot of the primary mound; in the slope of the barrow 1 fragment has come to light.

In barrow 4 the bones were found in three levels: a) in the cremation layer at the base of the mound, b) a large number of bone fragments were revealed in the mound, and some in the boundary between the mound and the so-called outer horizon, c) in the outer horizon, on the top, slopes and at the foot of the primary mound in quarter NW.

In barrow 7 the bones were revealed in two levels: a) small number of bones occurred in the central part of the barrow in the boundary between the mound and the outer covering, b) most bones lay in the so-called outer horizon, i.e. on the top, the slopes and at the foot of the E and SE parts.

The osteological material from barrows 1, 4 and 7 is characterized by very small size of the fragments and high or very high degree of combustion. The scarcity of cerebral parts of the skull and the absence of teeth and tooth-nuclei and of facial parts of the skull (with the exception of a fragment of a mandible from barrow 1) are very characteristic. The bones from particular barrows differ only slightly among themselves, mostly in the consistency of the surviving fragments. In barrow 1 the consistency of bones ranged from compact to unusually soft, in barrow 4 hard consistency prevailed, whereas soft bones were only occasional, and in barrow 7, like in barrow 1, the surviving bones were strongly differentiated in this respect. The differences are probably due to the fact that various parts of the same skeleton or different skeletons (in case of multiple burials) were more or

^{1*} For the footnotes see the Polish text.

less strongly burnt, and not to changes resulting from the kind of soil where the bones lay, since barrow 1 consisted mostly of clay with an admixture of sand, whereas barrow 7 was of gravel.

In barrow 1 remains of two adults were identified; the remains differed in morphological characteristics (massiveness) and in the consistency of bones resulting probably from different intensity of burning. Also in barrow 4 remains of at least two individuals were identified: *infans I* and an adult. Barrow 7 seems to have contained remains of three individuals: an adult, a child aged 0 to 6th months and a child in the upper *infans I* age-group.

Because of the small sizes of the surviving fragments, which did not contain diagnostic parts, it was impossible to determine the sex.

In barrow 1 fragments of the cerebral part of the skull were revealed in 4 of the 39 samples (10.2%). In three cases the fragments were of fine neurocranium (with compact consistency of bones), whereas in the fourth sample the neurocranial elements of fine build and compact consistency were accompanied by fragments of massive build and less compact consistency. The fine neurocranial fragments fall within the adult persons variability range established for the cremated remains.

Of the 79 samples from barrow 4, 18 contained fragments of neurocranium (22.8%). Four of the samples belong to a child, and the remaining ones to an adult.

Of the 63 samples from barrow 7 neurocranial elements occurred in 13 (20.6%). Seven samples contained neurocranial fragments of an adult, five — of a child in the *infans I* age-group, and one — of a child aged 0 to 6th months.

Barrows 1 and 7 contained a few cremated bones probably of animals.

As follows from the analysis of bones from barrows 3, 10 and 15, carried out by A. Wiercińska², the osteological material uncovered there does not differ from that found in barrows 1, 4 and 7, both in size of the fragments and the degree of burning. No animal bones were recorded there. On the other hand, according to A. Wiercińska, particular barrows also contained remains of more than one individual. Accordingly, the barrows so far explored on the cemetery at Kornatka contained burials of a larger number of individuals.

